

6. PROFANA ARHITEKTURA U SREDNJOJ EUROPI: DVORCI I GRADSKE PALAČE

Pojednostavljeno, ovo poglavlje bi se moglo nazvati i „**prenošenje utjecaja Versaillesa u srednjoj Europi**“. Ugledanje na Versailles kao model gradnje vladarskih i aristokratskih rezidencija posebno je izraženo na području Svetog Rimskog Carstva njemačke nacije. Prostor je to vrlo različitih oblika uređenja i vlasti, od kneževa izbornika, biskupa ili kraljeva kao vladara, a kao moćniji se izdvajaju vladari Saske, Bavarske, Pruske, a u jugoistočnom dijelu Habsburške Monarhije, kao najvažnije države. Iako se radi, kako je već istaknuto, o teritoriju izrazito heterogenog političkog uređenja kojeg karakterizira visoka razjedinjenost za razliku od centralizirane apsolutistički uređene Francuske, svi vladari ugledali su se na Luja XIV. i njegovu izgradnju i opremanje raskošnih rezidencija. Izuzetna graditeljska aktivnost uslijedila je nakon 1700., nakon vjerskih ratova te ratova s Osmanlijama. Jedan od aktivnijih naručitelja, knez nadbiskup od Mainza, Lothar Franz von Schönborn slikovito je tu nevjerojatnu graditeljsku aktivnost opisao kao crv, virus gradnje, *Bauwurm*, koji je obuzeo njega i njegove suvremenike.

Raskošne, bogato opremljene rezidencije bile su, prije svega, sredstvo prikazivanja i potvrđivanja statusa naručitelja, odnosno vladarâ. Karakteriziraju ih izražene regionalne specifičnosti kao i osobni stil i arhitekta i naručitelja. No, mogu se istaknuti i neke zajedničke karakteristike. U prostornom rješenju prevladava trokrilna tlocrtna forma rastvorena prema krajoliku. Sama građevina, bilo rezidencija izvan grada bilo gradska palača, maksimalno se povezuje s vrtovima koji je okružuju. Specifičnost srednjoeuropskih baroknih dvoraca i palača jest naglašena tema stubišta. Ono postaje dominantan dio, a glavna prostorna os vodi od naglašenog portala i ulaznog vestibula preko stubišta do svečane dvorane smještene na katu. Takav prostorni raspored uvjetovan je dvorskim ceremonijalom, a naglašava ga i raskošna oprema. U bočnim krilima su apartmani za stanovanje vlasnika.

U svakodnevnom životu i dvorskom ceremonijalu francuski utjecaj zamijenio je dotad dominantan talijanski. Opremanje prostorija, moda, kultura blagovanja, kao i sama arhitektura snažno se ugleda na francuske uzore, koji su se propagandnim strategijama francuskog dvora proširili čitavom Europom. U arhitekturi baroknih rezidencija u srednjoj Europi, francuski modeli spojiti će se i s nekim talijanskim prostornim rješenjima i tako nastaje sinteza različitih utjecaja – jedna od ključnih karakteristika arhitekture tog područja.

6.1. GRADSKÉ PALAČE

U baroknom razdoblju plemstvo u srednjoeuropskim gradovima počinje graditi palače u kojima su boravili tijekom zimskih mjeseci, stoga se često nazivaju i zimske palače, *Winterpalais*. Razlog za podizanje gradskih palača bila je i potreba i želja za trajnijim boravkom u gradu, zbog sudjelovanja u vlasti (kao predstavnici u saborima i sl.). Uz palače se oblikuju raskošni vrtovi u kojima se često podižu i manji vrtni paviljoni, tako da se oblici ladanjske arhitekture unose u gradove. U dekoracijama i opremanju palača plemstvo slijedi stilske uzore vladarskih rezidencija, prije svega francuskih, a ubrzo će i građanske kuće, naravno u pojednostavljenom obliku, preuzeti stilske dekoracije, posebno na pročeljima. Tako se ubrzano mijenja slika grada i nestaju kuće ranijih razdoblja.

Prostorna organizacija gradskih palača prije svega je određena oblikom i dimenzijama parcele na kojoj je podignuta, a često će i ranija gradnja i njeni ostatci utjecati na tlocrtni raspored. Stoga je nemoguće ustanoviti tipologiju tlocrtnih rješenja za čitav prostor, no neka opća mjesta javljaju se u većem broju primjera. Tako je naglasak na oblikovanju glavnog pročelja na kojem je u pravilu smješten glavni portal, povezan s vežom koja vodi do stražnjeg dvorišta i/ili u bočna krila. Iz veže kreće monumentalno stubište koje vodi do središnje dvorane, koja je u pravilu smještena iznad ulazne veže ili vestibula. Često se te prostorije i rizalito ističu na pročelju palače ili su naglašene bogatijom arhitektonskom artikulacijom i dekoracijama te većim prozorskim otvorima.

Na primjeru nekoliko odabranih **bečkih palača** mogu se pratiti promjene u ovoj vrsti arhitekture u 17. i 18. stoljeću. U 17. st. naglašene su monumentalne dimenzije palača, a na pročeljima se nižu brojne prozorske osi odijeljene pilastrima, kao primjerice na *Leopoldinskom traktu* Hofburga, čiju pregradnju izvodi od 1660. Filiberto Luchese (Melide, 1606. – Beč, 1660.), a proširenje nakon požara 1668. Pietro Tencalla (Bissone, 1619.–1702.)

Krajem 17. stoljeća javljaju se nova rješenja u oblikovanju palača, prije svega na pročeljima. Portal postaje sve naglašeniji, a ploha pročelja dodatno se ritmizira i blagim rizalitim istacima na uglovima ili je središnji dio viši: primjeri palača *Harrach* (od 1690.) i palača *Liechtenstein* (od 1691.), koje gradi Domenico Martinelli (Lucca, 1650.–1719.).

Puni procvat gradnje palača u Beču započinje na prijelazu iz 17. u 18. stoljeća kada započinje razdoblje *Vienna barocca gloriosa* s dolaskom Fischera von Erlacha i Hildebrandta. Kao i u sakralnoj arhitekturi, njih dvojica dominiraju arhitektonskom scenom i predstavljaju različita stilska rješenja koja su uvjetovana i njihovim različitim školovanjem. Tako će Fischer von Erlach primjenjivati iskustva rimskog visokog baroka, posebno Berninija, a Hildebrandt, koji je boravio u sjevernoj Italiji

te je bio djelatatan kao vojni arhitekt, naglašenu dekorativnost i oblike bliže francuskim uzorima.

Na palači **Schönborn-Batthyány** (građena 1699.–1706.) Fischer von Erlach oblikuje pročelje po uzoru na Berninijevo rješenje rimske palače Chigi-Odescalchi: središnji dio blago je istaknut artikulacijom pilastrima velikog reda te se dekoracijama izdvaja od bočnih dijelova i nešto je viši. Nad istaknutim potkrovnim vijencem balustrada je s kipovima, još jedan citat Berninijeve arhitekture. Hildebrandt je bio omiljen arhitekt visokog plemstva. Na obližnjoj palači **Daun-Kinsky** (od 1713.) primjenjuje rješenja karakteristična za njegov osobni stil. Tako je središnji dio pročelja istaknut hermski oblikovanim pilastrima te bogatom dekoracijom s motivima oružja (naručitelj je Feldmarschall Philipp von Daun) i skulpturama nad vijencem. Portal snažno izlazi u prostor dijagonalno postavljenim stupovima te povijenim vijencem. U središnjem dijelu nalazi se raskošno stubište koje se proteže čitavom visinom palače, a vodi do svečane dvorane oslikane iluzioniranom arhitekturom i mitološkim scenama. Nosači na stubištu u obliku su atlanta, omiljena Hildebrandtova motiva. Srodna rješenja primjenjuje i na **Zimskoj palači princa Eugena Savojskog** koju je započeo Fischer von Erlach 1697., a od 1702. Hildebrandt preuzima gradnju i proširuje palaču. Izduljeno pročelje raščlanjeno je bogatim pilastrima, a naglasci su stavljeni raskošno oblikovanim portalima uokvirenim atlantima. U unutrašnjosti je oblikovano trokrako stubište s kipovima Herkula koji simboliziraju funkciju i važnost princa Eugena Savojskog u Monarhiji, a vode do raskošnih prostorija na katu.

Preko knjiga grafika, posebno *Wiener veduten* Salomona Kleinera (Beč, 1700.–1761.),³⁸ rješenja bečkih palača brzo se šire čitavim srednjoeuropskim prostorom, osobito motivi i kompozicije dekoracije portalā i pročeljā.

6.2. ARHITEKTURA DVORACA: BERLIN, BEČ, WÜRZBURG

Kako je istaknuto, u arhitekturi dvoraca prevladava ugledanje na francuske modele, posebno na Versailles. Francuska moda i ceremonijal utjecala je na svakodnevicu europskog plemstva do u najsitnije detalje, a francuski je postao „službeni jezik“ aristokracije. U arhitekturi dvoraca pojednostavljeno možemo razlikovati dva temeljna tipa. Jedan su raskošne višekrilne rezidencije, u pravilu vladarske, u kojima se oponašaju rješenja iz Versaillesa: u krilima se nižu prostorije u enfiladi, krila i *corps de logis* formiraju *cour d'honneur*, počasno dvorište, a dvorac okružuju vrtovi. Drugi tip čine u pravilu manji dvorci u kojima su u krilima apartmani za stanovanje, a svečana dvorana u središnjem krilu često je ovalnog/centraliziranog oblika. Uzor za ovakvo prostorno rješenje dvorac je Vaux-le-Vicomte.

38 *Vera et accurata delineatio omnium templorum et coenobiorum quae tam in caesarea urbe ac sede Vienna, Austriae, quam in circumjacentibus suburbijis ejus reperiuntur*, od 1727. do 1737.

Jedan od najznačajnijih dvoraca koji otvara novo poglavlje u povijesti profane arhitekture srednje Europe gradski je dvorac u **Berlinu** koji Andreas Schlüter (Gdanjsk, 1660. – St. Petersburg, 1714.) obnavlja za kneza izbornika Friedricha III., kasnije kralja Friedricha I., od 1698. Novi status države Pruske, koja od male državnice postaje moćna sila na sjeveru Europe, najbolje se ogleda u novim reprezentativnim građevinama ambicioznih vladara Pruske iz obitelji Hohenzollern. Schlüterova djela unose novine u sredinu kojom je dotad dominirao suzdržani klasicizam paladijanskih izvorišta. Uzor u gradnji dvorca bile su mu talijanske barokne palače: Michelangelove palače na Campidogliu, Berninijev (treći) projekt za Versailles s velikim redom polustupova na rizalitno istaknutim dijelovima koji dinamiziraju i ritmiziraju pročelja te sa snažnim visokim gređem nadvišenim balustradom.³⁹

U **Beču** habsburški vladari žele izgraditi istovjetan reprezentativni okvir svoje vlasti, koja je neizmjereno porasla nakon bitke kod Beča 1683., a teritorij Monarhije proširio se daleko na jugoistok srednje Europe. Gradska rezidencija, *Hofburg*, gradi se i obnavlja u fazama od srednjeg vijeka sve do početka 20. stoljeća: središnji dio uz Schweizer trakt te Stallburg u 16. st., Leopoldinski trakt i Amalientrakt u 17. stoljeću, u 18. stoljeću dvorska biblioteka Fischera von Erlacha te Reichskanzleitrakt Hildebrandta. Zbog guste izgrađenosti Beča nema prostora za širenje i gradnju reprezentativne rezidencije. Zato se Josip I. odlučuje za rezidenciju podići novi dvorac u **Schönbrunn** izvan Beča, kao i Versailles na mjestu starog lovačkog dvorca, uništenog u turskoj opsadi. Za arhitekta odabire Fischera von Erlacha, a odabir domaćeg arhitekta simbolički je početak stvaranja njemačke/austrijske arhitekture i umjetnosti te nastojanja postizanja njezine nadmoći nad talijanskim utjecajem. Iako se ugleda na Versailles, prisutna je i snažna želja da se nadmaši uzor iz Francuske. U prvom projektu iz 1688. dvorac je smješten visoko na brdu, a do njega vodi veličanstven uspon. Projekt je prepun citata iz antičke arhitekture vila: egzedre, složeni sustav terasa i rampi vodi do dvorca, čija se izdužena krila prostiru na uzvisini, a simbolički nadgleda čitavu Monarhiju. Dva stupa uokviruju ulaz, simboliziraju Habsburško carstvo, ali i Herkulove stupove koji predstavljaju Gibraltar dokud seže habsburška vlast. Ovaj projekt treba gledati u kontekstu crkve sv. Karla Boromejskog u Beču, građene od 1715., sa srodnom praksom upotrebe citata antičke arhitekture i simbolike pojedinih arhitektonskih elemenata.

Projekt nikad nije realiziran u ovim gabaritima, podignut je znatno manji dvorac u nizini, prema drugom projektu iz 1693./1694. Dovršavaju ga Joseph Emanuel

³⁹ Dvorac je bio teško oštećen u ratnim razaranjima u Drugom svjetkom ratu, a u vrijeme DDR-a uklonjeni su ostatci dvorca i na tom je mjestu bila podignuta Palača Republike, koja uklonjena nakon ujedinjenja Njemačke. Obnova dvorca uključuje i nove interpolacije, a tu će biti smješten Humboldtov forum. Plan ponovne gradnje baroknog dvorca u središtu grada početkom 21. stoljeća izazivao je brojne kontroverze.

Fischer von Erlach (Beč, 1693.–1742.) i Nicolaus von Pacassi (Bečko Novo Mesto, 1716. – Beč, 1790.) u vrijeme carice Marije Terezije s opremom interijera u rokoko stilu. Na uzvisini, gdje je trebao biti dvorac prema prvom projektu, podignuta je 1775. glorijska.

Brojni vladari znatno manjih država u njemačkom Carstvu također grade po uzoru na velike dvorce. Jedan od je najpoznatijih primjera Rezidencija u **Würzburgu**, građena od 1720. do 1744., koju podižu biskupi od Schönborna i time se svrstavaju u rang s francuskim kraljevima ili Habsburzima. Za tako ambiciozan pothvat angažirali su najbolje arhitekta toga vremena. Tako na Rezidenciji rade **Balthasar Neumann, Hildebrandt, Germain Boffrand** (Nantes, 1667. – Pariz, 1754.), Maksimilian von Welsch (Kronach, 1671. – Mainz, 1745.), a savjetnik je bio i Robert de Cotte (Pariz, 1656.–1735.).

U arhitekturi izuzetno raskošnog mjerila dominira veliko dvorište, *cour d'honneur*, koje uokviruju monumentalna krila koja također sadrže dvostruka unutarnja dvorišta. Takvo se tlocrtno rješenje baštini i od Escoriala, spoja rezidencije i samostana i sjedišta španjolskih Habsburga, ali i od rimskog vojnog *castruma*. Citati francuske arhitekture prisutni su u kolonadama i zabatom nad glavnim ulazom, naglašenim ugaonim paviljonima te velikim središnjim rizalitom na krilima. U njima su ovalne dvorane koje volumenom izlaze iz gabarita krila i dinamiziraju izduljena pročelja prema vrtovima, iz čega jasno progovara Hildebrandtov tretman arhitekture pomno oblikovan izmjenama perspektiva i prostornih slika.

U središtu je monumentalno peterokrako stubište: nakon uspona se razdvajaju krakovi i vode do podesta gdje se nastavljaju na krajnje krakove. Sve je smješteno u jedinstveni prostor nevjerojatnih raspona i konstrukcije svoda, koja daje gotovo dojam sakralnosti prostora. Tema raskošnog stubišta već je u Versaillesu bila razvijena u Stubištu veleposlanika (srušeno u vrijeme Luja XVI. zbog proširenja kraljevskih apartmana) u kojem je bilo pomno režirano kretanje i otvaranje vizura, efekti dekoracija i oslika. No, to je tek jedna u nizu ceremonijalnih prostorija, a ovdje je stubište postalo gotovo najvažniji dio rezidencije i dimenzijama i opremom. I u drugim rezidencijama Schönborna, kao što je dvorac u *Pommersfeldenu* (1711.–1716.) djelo Johanna Dientzenhofera i Hildebrandta, stubište oblikovano poput galerije središnja je tema dvorca.

Švod stubišta u Würzburgu oslikao je venecijanski slikar **Giambattista Tiepolo** (Venecija, 1696. – Madrid, 1770.) u razdoblju od 1750. do 1752. Radi se o najvećoj fresci u europskom slikarstvu. Pred promatračem, kako se uspinje, poput karte ili stripa razvijaju se scene i alegorije prikaza kontinenta (Afrika, Azija, Amerika te Europa kao centar svijeta) s apoteozom vladarske kuće u središtu te portretima naručitelja i umjetnikā koji su stvorili to remek-djelo. Raskošna oprema nastavlja

se i u Carskoj dvorani, gdje je na freskama prikazana veza obitelji naručitelja s Fridrichom Barbarossom kao potvrda njihove vlasti.

Osim Versaillesa i vladarske rezidencije kao uzor za dvorac namijenjen udobnom životu plemstva, poslužio je i prostorni raspored dvorca Vaux-le-Vicomte. S apartmanima u reduciranim bočnim krilima, a ne nizanjem prostorija u enfiladi te istaknutom svečanom dvoranom do koje vodi raskošno stubište, taj tip dvorca objedinjavao je i zahtjeve za reprezentacijom, ali i za udobnijim stanovanjem plemstva. Modeli za *Maison de plaisance*, iz spomenutog traktata Jacques-François Blondela *De la Distribution...* iz 1737. šire se među europskim plemstvom. Tako se u Beču izvan gradskih zidina podižu brojni dvorci za ladanje i odmor, često i manjih dimenzija, odnosno *Lustschlösser*, ali neki su kao dvorac princa Eugena ili obitelji Liechtenstein bili i raskošnih dimenzija te opreme.

Jedan od najboljih primjera takvih dvoraca, podignutih u neposrednoj blizini grada, dvorac je **Belvedere** princa Eugena Savojskog u Beču arhitekta **Johanna Lucasa von Hildebrandta**. Iz pobjedničkog pohoda na Osmanlije princ Savojski vraća se s ogromnim bogatstvom zahvaljujući kojem postaje jedan od najistaknutijih naručitelja barokne Europe. Daje podići dvorce na svojim brojnim posjedima: Hof u Donjoj Austriji, Ráckeve u blizini Budimpešte, Bilje u Baranji... Najraskošniji i najvažniji bečki je dvorac Belvedere.

U dvorcu Belvedere - koji se zapravo sastoji od dva dvorca, Donji i Gornji Belvedere, između kojih je raskošan barokni vrt - arhitektura i krajolik spojeni su u nedjeljivu cjelinu. Radovi na dvorcu započeli su već krajem 17. stoljeća uređenjem terasastih padina vrta. Le Nôtreov učenik Dominique Girard (? , 1680. – München, 1738.) oblikuje tri partera, u donjem dijelu s bosketima, a u gornjem s raskošnim cvjetnim *broderie* parterima te ih spaja stubišnim usponima i fontanom s kaskadama. Dvorac Donji Belvedere podignut je između 1714. i 1716., a uskoro, 1721., počeli su radovi na Gornjem Belvedereu, dovršenom do 1723. godine. Donji dvorac jednostavniji je i manji, a ističe se središnji rizalit nešto viši od bočnih dijelova. Na artikulaciji pročelja i velikim prozorima snažno je prisutan francuski utjecaj. Na monumentalnijem gornjem dvorcu ponavlja se slična prostorna kompozicija, ali složenijih oblika. Središnji rizalit ističe se i oblikovanjem i dekoracijom, a nižim je krilima povezan s osmerokutnim kulama i terasama na krajevima.

Prinčev omiljeni arhitekt, Johann Lukas von Hildebrandt, arhitekt bečkog plemstva, pokazao je drugačiji pristup temi dvorca od Fischera von Erlacha. Dok je Fischer von Erlach koristio rimske monumentalne ideje, bilo antičkog bilo papinskog baroknog Rima, Hildebrandt je smjestio dvorac na uzvisini, ali je oblikovanje i volumena i dekoracije bitno drugačije. Naglašavanjem pojedinih volumena gotovo paviljonski oblikovanih, a ne monumentalne jednolične forme, sa središnjim rizalitom te ugaonim paviljonskim kulama povezanim terasama te razvedenom i lo-

mljenom linijom krova, Hildebrandt gotovo dematerijalizira monumentalni dvorac. Dinamična igra volumena sračunata za poglede i različite vizure s prilaznih aleja i staza, kao i zrcaljenje pročelja na površini plitkog bazena, dolazi do punog izražaja. Plastičnost pokrenutih volumena naglašena je i nadopunjena dekoracijom; umjesto velikog reda i klasične artikulacije upotrebljava hermske pilastre ukrašene lambrekennima (fr. *lambrequin*),⁴⁰ složene okvire otvorā, atlante kao nosače, a sve je ispunjeno i motivima oružja u slavu naručitelja.

U prostornom rasporedu dominira stubište i velika dvorana smješteni u središnjem rizalitu. U ulaznoj dvorani, *sala terrena*, koja je povezana s vrtovima, atlanti nose svod i simboliziraju i samog vlasnika dvorca. Preko monumentalnog trokrakog stubišta bogato dekoriranog plitkim hermskim pilastrima te štukaturama s rokoko motivikom, posebno je naglašen motiv mreže s rozetama, dolazi se do velike svečane mramorne dvorane, koja je služila kao prostor službene reprezentacije. Njezina oprema u tamnijim tonovima i klasičnom arhitektonskom artikulacijom odgovara funkciji.

6.3. OD BAROKNE REZIDENCIJE DO ROKOKO LJETNIKOVCA: MÜNCHEN I POTSDAM

Oba tipa dvorca podižu se u velikim centrima: monumentalna reprezentativna gradska rezidencija često slijedi formalne karakteristike Versaillesa, dok će se u blizini grada ali ipak na ladanju primjenjivati slobodniji i manje obvezujući oblici, i tlocrtnog rješenja, a posebno dekoracije i unutarnje opreme. Primjere za to nalazimo u plemićkim gradskim palačama te ladanjskim dvorcima Liechtensteinā ili onima princa Eugena Savojskog u Beču, a posebno u dvorcima u Münchenu i Potsdamu.

U **Münchenu**, prijestolnici Bavarske, vladarska obitelj Wittelsbach gradi brojne dvorce u neposrednoj blizini grada. U samome gradu je Rezidencija, građena od 16. stoljeća, a dovršena u 19. stoljeću, u oblicima neorenesanse. U blizini grada podižu se dva ladanjska sklopa – dvorci Schleißheim i Nymphenburg. Dvorac **Schleißheim** zapravo se sastoji od tri dvorca. Stari dvorac ponovno je izgrađen početkom 17. stoljeća te ponavlja jednostavne forme prethodne građevine i evocira funkciju lovačkog dvorca. Novi dvorac, *Neues Schloß*, odražava ambicije vladara Maxa Emanuela nakon pobjeda nad Turcima u opsadi Beča. Pregradnju od 1693. vodi Enrico Zucalli (Roveredo, 1642. – München, 1724.), a od 1719. nastavlja Joseph Effner (Dachau, 1687. – München, 1745.) koji radi i unutarnju opremu. U monumentalnom jednokrillnom dvorcju jasno se odražava utjecaj Versaillesa u raščlambi pročelja pilastrima i bogatim dekoracijama, klasičnim arhitektonskim

40 Hermski pilastri mogu imati gornji dio tijela pilastra kiparski riješen, a donji je uvijek uži. Lambreknen je naziv za motiv dekoracije koja oponaša ukrasnu tkaninu koja visi preko ruba a često je zaključen kitnjom.

oblicima, kao i u oblikovanju galerije dvorca. Dvorce povezuje park s naglašenom središnjom aksom koja vodi do dvorca *Lustheim* podignutog 1685. povodom vjenčanja Maxa Emanuela s habsburškom princezom Marijom Antonijom. Taj manji dvorac paviljonskog tipa ima središnji viši rizalit i plitka bočna krila. Do njega se moglo doći čamcem, a predstavljao je *Île de Cythère*, tj. otok sreće. Oprema je ispunjena mitološkim prikazima s božicom Dijanom u središtu. Kompleks dvoraca i uređenih vrtova ljetne rezidencije Wittelsbacha daje dobar uvid u funkcije i način života u pojedinim dvorcima, koji uvjetuju i njihovo oblikovanje i dekoraciju, od formalne rezidencije koja služi reprezentativnim potrebama do manjeg, privatnog dvorca.

To će još više doći do izražaja u kompleksu dvorca **Nymphenburg**, koji se podiže kao ljetna rezidencija, a program čitavog kompleksa određen je već samim imenom: namijenjen je životu i uživanju u prirodi. Jezgra dvorca do kojega vodi kanal koji ga je povezivao s gradom, jednostavna je kubična građevina koju radi Agostino Barelli (Bologna, 1628.–1687.) povodom rođenja nasljednika Maxa Emanuela 1662. godine. Početkom 18. stoljeća Antonio Viscardi (Roveredo, 1645. – München, 1713.) prigraduje bočne paviljone, koji su sa središnjim dijelom spojeni niskim galerijama te tako nastaje reprezentativno pročelje prema gradu, stupnjevano uvučeno. To uvlačenje dodatno naglašavaju stajе u niskim krilima ispred dvorca. Veći dio središnje građevine zauzima velika dvorana rastvorena prozorima prema vrtu i prednjem dvorištu. Pročelja raščlanjuje veliki red pilastara, a interijer u visokobaroknom stilu izvođe Effner i François de Cuvillies (Soignies, 1695. – München, 1768.). Iza dvorca prostire se park: u prednjem dijelu francuski vrtovi s paterima, a središnji kanal vodi sve do prostrane šume iza. U 19. stoljeću većim dijelom preoblikovan je u engleski park.

Osim dvorca izuzetno su zanimljive i manje paviljonske građevine koje se podižu u vrtovima odnosno parku iza dvorca. Pružaju dobar uvid u ideje oblikovanja i suživota prirode i arhitekture, kao i pojave novih rješenja koja u gradskoj ili reprezentativnoj stambenoj arhitekturi nisu bila moguća. Prva je građevina *Pagodenburg* podignuta između 1717. i 1719. Oblika je oktogona upisanog u grčki križ, a oblikovanjem pročelja pokazuje utjecaj kineske i orijentalne umjetnosti, što je naznačeno već i u njezinu nazivu. Utjecaj azijske umjetnosti posebno se ističe u opremi interijera modro-bijelim pločicama na kojima se spajaju motivi azijski nadahnute umjetnosti (fizionomije likova, oblici šeširā, dekoracija) s rokoko elementima. Jedan je od najranijih primjera utjecaja azijske umjetnosti i oblikovanja u europskom baroku, koji će uskoro postati raširena moda na dvorovima, tzv. *chinoiserie* stil.

U *Badenurgu* (1718.–1721.), koji je služio kao dvorac za kupanje, središnja tema je voda i dekoracije mitološkog sadržaja povezane s vodom. *Magdalenenklause* podignuta je između 1725. i 1728. kao ruina, nedovršena građevina u oblicima

srednjovjekovne arhitekture, a služila je kao mjesto za molitvu i povlačenje u osamu. Najznačajnija građevina u parku svakako je **Amalienburg**, lovački dvorac za Kurfürstin Mariju Amaliju. Jedan je od najboljih primjera rokoko arhitekture u europskoj umjetnosti, podignut između 1734. i 1739., u kojem je postignut sklad tlocrta, arhitekture i dekoracije; djelo je François de Cuvilliésa, a dekoracije radi Johann Baptist Zimmermann. Tlocrtni raspored pojednostavljeno ponavlja rješenje dvorca Vaux-le-Vicomte – središnja dvorana, rotunda pokreće volumen i pročelje, uvlači ga na stražnjem, a ističe na prednjem pročelju. Nad središnjim je dijelom terasa za lov, a dekoracija je s motivima lova i Dijane. Velika ogledala u dvorani reflektiraju svjetlost, koja se odbija na srebrnoj rokoko dekoraciji i dematerijalizira prostor. Karakteristično za umjetnost rokokoja i opremanje interijera, nema elemenata arhitektonskih redova ni arhitektonske podjele, a zidovi su podijeljeni u polja odnosno panele. Ostvaren je učinak vegetabilne sraslosti cjeline, motiv *rocaille* provlači se i na zidovima, svodovima i na namještaju, spojen s motivom mreže, ograde te stiliziranim vegetabilnim motivima.

Paralela s minhenskim dvorcima može se povući s dvorcima u Pruskoj. U prijestolnici Berlinu grade se reprezentativni Stari dvorac, kao i Charlottenburg, s rokoko i *chinoiserie* opremom te dvorac Belvue. Posebno su zanimljivi dvorci u obližnjem **Potsdamu**. Za vladarsku obitelj Hohenzollern arhitekt Georg Wenzeslaus von Knobelsdorff (Crossen an der Oder, 1699. – Berlin, 1753.) od 1745. do 1752. gradi dvorac u gradu trokrilne forme s prednjim ogradnim krilom i suzdržanom klasičnom dekoracijom.⁴¹ Opremljen je pojednostavljenim rokoko dekoracijama, tzv. *frideriziansches rokoko*. U blizini izvan grada podiže dvorac **Sanssouci**, omiljeno boravište i utočište kralja Fridriha II. Velikog, a samo ime dvorca govori o funkciji i značenju: franc. *sans souci*, bez briga. Specifičan je i jedinstven primjer paviljonskog dvorca u parku oblikovan u velikoj mjeri prema zamislima samog naručitelja, a arhitekt Knobelsdorff ga dovršava 1747. godine. U rasporedu prostorija glavnog dvorca očituje se i utjecaj projekata spomenutog arhitektonskog traktata Blondela, *Maison de plaisance*, objavljenog 1737. godine.

Glavna niska zgrada podignuta je na terastasto izdignutom platou, a u ograđenim je terasama u zaklonu vinova loza, te tako nastaje jedinstven spoj prirode i arhitekture. Oko središnje dvorane su apartmani. Pročeljem dominiraju naglašeni hermski atlanti između velikih prozora, a u interijeru su dekoracije tzv. pruskog rokoka.

U prostranim vrtovima i parku nalaze se brojni paviljoni i fontane sa skulpturama. Jedan je od zanimljivijih primjera mode *chinoiserie* paviljon Kineska čajana, podizana od 1755., u kojoj se bogate rokoko dekoracije spajaju s egzotičnim vegetabilnim i figurativnim motivima, primjerice stupovi su izvedeni kao plamino drvo.

41 Ostaci dvorca oštećenog u Drugom svjetskom ratu bili su uklonjeni 1959., a dvorac se obnavlja od 2001.

Primjeri paviljona u minhenskim ili potsdamskim dvorcima ukazuju na bogatstvo ideja u oblikovanju arhitekture za ladanje koja nema trajnu namjenu. Neke od dominantnih ideja 19. stoljeća, kao podizanje ruina, romantiziranje prirode kao i antičkih ostataka, ima svoje korijene upravo u ovakvim kompleksima.

Izdvojeno mjesto u arhitekturi baroknih dvoraca i kompleksa u vrtovima zauzima **Zwinger u Dresdenu**, spoj arhitekture i trajne scenografije. Novi položaj i uspon saskih vladara, koji postaju i kraljevi Poljske, ogleda se u ambicioznim zahvatima u gradu (Frauenkirche, dvorska crkva), a posebno u Zwingeru. Arhitekt Matthäus Daniel Pöppelmann (Herford, 1662. – Dresden, 1736.) podiže paviljone spojene niskim krilima, koji uokviruju vrtove odnosno pozornicu na otvorenom. Bogatu kiparsku dekoraciju izvodi Balthasar Permoser (Traunstein, 1651. – Dresden, 1732.). Služio je za velike svečanosti, a podignut za proslavu vjenčanja kralja Augusta Jakog i austrijske princeze Marije Josipe 1719. godine. Bogate dekoracije i razvedene forme Zwingera ukazuju na raskoš i složene programe baroknih proslava i svečanosti. Upravo su dvorci te vrtovi i parkovi oko njih najčešće bili mjesto njihova odvijanja, od velikih versajskih svečanosti pa sve do kraja razdoblja.

ZADATCI ZA ANALIZU I SEMINAR:

- Usporedite prostorno rješenje Rezidencije u Würzburgu i Palazzo Barberini
- Usporedite projekt za Schönbrunn s izvedenim dvorcem
- Opišite oblikovanje pročelja dvorca Belvedere
- Usporedite gradske palače Fischera von Erlacha i Hildebrandta
- Navedite karakteristike rokoko arhitekture na primjerima iz Münchena i Potsdama